

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma? Avagy: az egészség jog vagy kötelezettség?

PÁNCZÉL TÍMEA PIROSKA

This contribution was inspired by the fact that most human rights movements worldwide have a tendency to put the emphasis from 'human' to 'rights'. A culture based on the vehement vindication of rights has appeared and still keeps on extending. New human rights appear and we can also experience the sensationalization of existing human rights. The main problem behind this phenomenon is that these rights are not derived from the 'golden reserve' of the law i.e. from the essentially permanent human nature and natural inclinations of human but from particular interests, political reasons instead.

I am going to examine this topic from a classical natural law point of view because this approach has a well-established philosophical anthropology, adapts ethical-legal values and it is based on human natural goods. Therefore, we can declare that it is intact from the ideological whirlwinds and eternal answers can be expected from it.

Bevezetés

A címben feltett kérdés, nevezetesen: az egészség jog-e vagy kötelezettség, figyelemfelkeltő szándékomat jelzi. Írásomban e „sommás” kérdésen keresztül azt szeretném megmutatni, hogy a személyes szabadsághoz való jog nem érheti el azt a terjedelmet, amelybe egy olyan „esetleges új jog”, mint a „betegséghez való jog” beleférhetne.

Napjainkban számos törekvés irányul az egyén személyes szabadságában olyan távlatok nyitására, amelyekre azelőtt sokan még gondolni sem mertünk volna, olyan eszköztárra – és ennek leghatásosabb elemei: a személyes szabadsághoz való jog, az önrendelkezési jog, az emberi méltóság fogalma és az egyenlő bánásmód követelménye – támaszkodva, amelynek létjogosultsága aligha vet föl kételyt.

A meglévő korlátok, egyes jogintézmények vagy jogi mechanizmusok hibái iránt érzett ellenszenv e törekvéseknek gyakran erőszakos, radikális színezetet ad, ami a szóban forgó intézmények teljes eltörlésének követeléséhez és ezáltal kétes eredményhez vezetnek: egyes aktivisták esetenként olyan „jogokat” igyekeznek kiharcolni számunkra, amelyek korántsem biztos, hogy a „javunkra válnak”.

Javaslat az emberi jogok jogfilozófiai megalapozására az emberi természet, a természetes hajlamok és a „recta ratio” fogalomhármására építve

Az emberi jogi deklarációk legtöbbször megfigyelhető a jelenség, hogy e dokumentumok „több-kevesebb politikai elemet is magukban rejtjenek, minthogy a jogok nemzetközi vindikációját tartalmazzák, így a jogok politikai igénybejelentésének kultúráját is elterjesztették”.¹ Napjainkban nem ritka, hogy az *emberi méltósághoz való jogot* – mint minden „józan és jóérzésű” ember által megkérdőjelezhetetlenül védendő alapvető emberi jogot – kokárdaként szívükre tűzve indulnak a csatába a jogi szabadságharcosok. Az őket szemlélőket talán első pillantásra elkápráztatja és lefegyverzi felvilágosultságuk dicsőfénye, azonban törekvéseiket tüzetesen megvizsgálva kiderül, mindez nem egyéb, mint „igényjogok” követelése.

A probléma röviden fogalmazva abban áll, hogy konszenzus hiányában a mai napig nem jött létre egy teoretikusan-rationálisan megfogalmazott *filozófiai antropológia*, amely képes volna az emberi jogok *érvényességét* megalapozni.²

A megoldáshoz – meggyőződésem szerint – azon az úton lehet eljutni, amely szakít mind a pozitivista, mind a dogmatikai jogfelfogással az emberi jogok kapcsán, mivel az olyan fogalmak tartalma, mint a *személyiség, jogalanyiség, jogképesség* – és, hozzáteszem – *cselekvőképesség*, nem az előbbiekből (nemzetközi egyezmények, törvények, illetve pusztán formális fogalmakkal végzett absztrakt logikai műveletek) eredeztethető, hanem magának a *norma címzettjének*, az embernek természetéből, annak *alapvető, állandó* jellemzőiből.³

Az *emberi természet kontúrjának* felvázolásához olyan filozófiai antropológiára van szükség, amely képes az embert mint *személyt* úgy ábrázolni, hogy az a jog mint előíró-értékelő normatív rend számára értelmezhető legyen. Régi-új kérdésként vetődik fel, hogy az emberi természet változó-e vagy változatlan. A praktikus válasz erre az, hogy az emberi természet részben – valóban – változó, ugyanakkor kell, hogy legyen – és van is – egy állandó esszenciája, amely az embert mint létezőt és mint személyt minden korban és körülmények között jellemzi. Máskülönbem nem volna értelme a *természetéről* beszélni: az a természet, amely teljesen relatív, nem természet, mert ilyenformán nincsenek sajátosságai és nincsenek törvény(szerűsége)i sem,

1 Frivaldszky János: *Az emberi jogok természetjogi megalapozásának kortárs problémáiról a legújabb olasz jogfilozófiai irodalom tükrében*. In: Orosz András Lóránt (szerk.): *Emberi jogok a katolikus egyház életében és jogában*. Budapest, L'Harmattan kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2010., 14. oldal.

2 „Lehetőség volt tehát az emberi jogok konklúziószerű tartalmának episztemológiailag biztos meghatározására, s ennek következtében azok konszenzusos politikai kinyilvánítására. (...) [azonban] a közösen osztott ontológiai rend adta keret és alap nélkül ezen jogok – akaratlanul is – olyan bizonyítatlan axiómák lettek, amelyek metafizikailag rögzített természetjogi alap híján, voltaképpen érvényességi forrás híján, s így értett kötelező erő hiányában (...) [a kezdetektől fogva lappangó hiány problémáját nem oldotta meg, csak napvilágra jöttét késleltette].” Vö.: Uo., 13. oldal (Utalás: J. Maritain: *Man and the State*, 76–80.)

3 Vö.: Frivaldszky János: *Az emberi személy alkotmányos fogalma felé – a méhmagzat életjogának tisztán keresztül*. In: Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*. PPKE JÁK Tanulmányok 1., Budapest, 2010., 38. oldal.

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

így normativitás sem következhetne belőle. Szent Tamás tételét helyesen értelmezve kapjuk a lényegre törő választ: a változandóság nem az ontológiában van, hanem a morálban.⁴

Az ember mint személy mindenkor elvitathatatlan lényegének megragadására a *perszonalista álláspont* alkalmas, a személy méltóságának középpontba helyezésével. A méltóság egyenes következménye és jogi formában való kifejeződése a jogalanyisághoz való jog, amelynek minimális tartalma – mintegy visszautalásképpen magára a „származására” – az élethez és a méltósághoz való jog. „*A személy méltósága jogfilozófiai értelemben abszolút, egyenlő és állandó minden ember vonatkozásában, mivel az az emberi személy természeti lényegét adja.*”⁵ A jognak nem is lehet más személyfogalma, mert az ember éppen attól ember és egyúttal személy a jogban, mert rendelkezik ezzel a különleges minőséggel, amely a jog számára érinthetetlen. Más különben csupán egy volna a (pozitív) jogi konstrukciók közül. „*A perszonalizmus személy-fogalma [tehát] jogi értelemben nem egyénileg megszerzendő lét-minőség, hanem az ember természeti lényege.*”⁶

A klasszikus természetjogi, tomista filozófia emberképe az alábbi állandókra épít:⁷

1) *Személyes méltóság*: az ember *metafizikai lényegéből* származik. Ez az egyediség az alapja az önbecsülésnek és mások megbecsülésének. Ez a méltóság az ember tehetségétől, tulajdonságaitól és az iránta érzett szimpátiától független. A személyes méltóság az alapja a szabadságnak is.

2) *Egyenlőség*: megelőzi az ember alkotta önkényes különbségtételeket. Az erre vonatkozó erkölcsi axióma így szólhatna: az azonossal azonos módon, a különbözővel különböző módon kell bánni. Ami az emberben azonos – a személyes méltóság –, azt egyenlő bánásmód illeti. Ugyanakkor az egyéni teljesítmény megérdemli ennek respektálását, tehát az egyenlőség nem lehet matematikai.

3) *Értelem*: ez a tulajdonság emeli az embert magasan a többi élőlény fölé.

4) *Célra orientáltság*: az ember legfőbb és egyúttal legáltalánosabb célja a jó életre való törekvés.

5) *Szeretet*: az embert nem a szabályok felszólása viszi elsősorban a kiegyensúlyozott társadalmi együttélésre, hanem a hajlama, hogy *alapvetően* a jóra törekszik és *alapvetően* közösségi lény.

Azon az állásponton vagyok, hogy a klasszikus (Szent Tamás-i) természetjogi filozófia által nyújtott *időtálló értékekre* újból fel kell hívni a figyelmet, és fel kell tární, hogy ezek az értékek mindenki által elfogadhatóak, mert nem kell hozzá feltétlenül keresztény gondolkodónak lenni, elegendő hozzá a humánus iránti tisztelet.

4 Frivaldszky János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*. Szent István Társulat, Budapest, 2007, 134–135. oldal.

5 Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé, 19. oldal, hivatkozva: Guido Gonellát.

6 Uo., 28. oldal

7 Vö. a tomizmus filozófiai antropológiája kapcsán: Horváth Sándor O. P.: *Örök eszmék és eszmei magvak Szent Tamásnál*, 1944; valamint: A természetjog. *Vigilia*, 1949; Viktor Cathrein: *Erkölcstörténet I.* Temesvár, 1900; Frivaldszky János: *Természetjog eszmétörténet*. Szent István Társulat, 2001.

Példaként említhető rögtön az emberi méltóság fogalma. Az emberi jogok védelmezői előszeretettel hivatkoznak e fogalomra mint az „egész emberijog-védelem alfájára és ómegájára”. Csakhogy ez éppen egy olyan „alapvető igazság”, amelyet pontosan az ember – vitán felül meglévő – metafizikai lényege tud megtölteni valódi tartalommal és megmagyarázni. Mivel olyan különleges, egyszerre emberi (az ember elsőrangú jellegzetessége) és emberfeletti (nem az ember konstruálta saját maga részére, amire az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata például oly módon utal, hogy a „veleszületett” jelzővel illeti), hogy tagadhatatlan: transzcendens eredet meglétét sugallja. Általában az „ember érinthetetlen lényegének” nevezik az emberi méltóságot. Ez a legkevésbé sem kifogásolható, ugyanakkor azt gondolom, hogy az emberi méltóság eredetét – a fogalomhoz méltó módon – elsősorban a klasszikus jogfilozófia tudja megadni; kizárólag a klasszikus jogfilozófia képes nyomatékosítani az „érinthetetlenségét” és egyben pontot tenni az időről időre felbukkanó, tartalmával és terjedelmével kapcsolatos újraértelmezési törekvések végére.

E gondolathoz két további fontos megjegyzés kapcsolódik.

Ad 1: a világnézeti, jogfilozófiai nézetkülönbségeken végignézve tapasztalható, hogy az *emberi méltóság fogalmával számos* „emberi jogias témájú” okfejtés visszaél saját (és gyakran *sajátságos*) érveinek alátámasztására igyeckszik felhasználni, egyúttal kifejtve, hogy (*a saját*) olvasatában mit is jelent maga a fogalom, ezzel mintegy „meghamisítva” az egyébként transzcendens tartalmat is hordozó emberi méltóság-fogalmat. Látva mindezt, magam azon az állásponton vagyok, hogy érdemes volna felhagyni az emberi méltóság fogalmának *puszta legitimáló eszközként* való önkényes használatával. Ehelyett a *személyiség* fogalmát⁸ volna érdemes elsősorban használni a nem jogfilozófiai szintű (és eszköztárral rendelkező) érvelésben. A személyiség (jogilag kidolgozott) fogalma valószínűleg könnyebben megragadható. Egy lehetséges rövid meghatározás a következőképpen hangozhatna: *a személyiség maga az ember (aki a fentebb felsorolt öt – klasszikus természetjogi – jellemzővel körvonalazható), akinek joga van természet adta javainak elérésére törekedni, nem sértve közben a másik ember ugyanilyen jogát.*

Ad 2: Egy másik, nagyon határozott álláspont arra figyelmeztet, hogy „nem lehet felépíteni a személynek és jogainak egy elméletét a metafizikai előfeltételtől függetlenül, és azok, akik elkötelezetten metafizika-ellenesként határozták meg magukat, csak az egyén elméletét alkották meg, a személy elmélete helyett”⁹ Ezt a véleményt R. Pizzorni annak kapcsán fogalmazta meg, hogy a tomizmus szerint az emberi természet megismerhető és leírható, amit Szent Tamás be is mutatott: az empirikus tények és a metafizikai valóság feltárása útján lehetséges ez. A metafizikai sík

8 Vö.: Frivaldszky János említi *Az emberi személy alkotmányos fogalma felé* című munkájában (19. oldal, 2. lábjegyzet) Pokol Bélával folytatott magánbeszélgetését, amelyben Pokol Béla javasolta e fogalom használatát. Frivaldszky János úgy értékelte, hogy „ez minden bizonnyal egy termékeny párbeszéd kezdetét jelentheti”.

9 R. Pizzornit idézi Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei* című könyvében (Szent István Társulat, Budapest, 2011), 134. oldal.

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

azért szükséges, mert amikor olyan fogalmakról kezdünk el gondolkodni, mint *jó, igazságos* és ehhez hasonlók, amelyekhez véleményem szerint az *emberi méltóság* is hozzátehetjük, akkor kiderül, hogy nem kerülhető meg a „*végző megalapozás kérdése, ami már nem maradhat meg pusztán a gyakorlati racionalitás horizontjában (...)*”.¹⁰ Ez tehát a *mérsékelt realista* hozzáállás, amely a tamási gondolkodást jellemzi.

Az iménti két megjegyzés alapján arra a konklúzióra jutottam, hogy *pusztán* az emberi méltóság *jelenleg meglévő fogalmára* való építkezés helyett más (de az előbbivel nem ellentétes) alapozásra volna szükség.

1) Az emberi méltóság kitüntetett fogalom, amelynek szükségessége vitán felül áll. Megfontolás tárgya lehetne azonban, hogy a fentiekben felsorolt *négy másik* legáltalánosabb jellemző – amelyet a klasszikus természetjogi hagyomány használt filozófiai antropológiájának körvonalazásához – említésére szintén szükség volna, és az elsőként említett méltóság „az első az egyenlők között” elv szerint kerülne értékelésre. Ez az öt jellemző *együttvéve* valószínűleg pontosabb meghatározást nyújtana, mint a méltóság egymagában.

2) A szóban forgó fogalmat pedig meg kellene hagyni a maga „érinthetetlenségének” állapotában, elfogadva, hogy metafizikai tartalmat rejt magában. Ez annál is inkább fontos volna, mivel egyébként nem keresztény olvasatban könnyen a „*szabadoság–önmegvalósítás–az-individuum-mindenek-felett*” generálklauzulájaként értelmezhető és „méltatlan jogi tartalmak” levezetésére használható fel, lejárta ezzel magát a fogalmat.

A *természetes hajlamok* és a *recta ratio* további olyan alapvető építőelemek a tomizmus természetjogában, amelyek zsinórmértékül szolgálnak az ember mint a „jogrendezés alanya” és az írott jog kapcsolatának feltárásához. Jóllehet, a klasszikus szerzőknél kifejezetten ilyen fogalmi csoportosítást, amely a *természetes hajlamok*, a *recta ratio*, valamint (e kettőhöz harmadikként) a *finalizmus* szoros egymás mellé állításából jön létre, nem találunk, mégis úgy gondolom, hogy ezek és a fentebbi öt alapvető emberi ismérv együtt jól körvonalazott, stabil alapot adnak a további fejtegetéseinkhez.

Fontosnak találom még e körben néhány megjegyzést az emberi személyhez kötődő „*állandókkal*” és „*dinamizmusokkal*” kapcsolatban – a szóhasználat következettségének megerősítésére. Az „állandó – dinamikus” fogalompár (ellentétpár) nem egyenértékű a „passzív – aktív” fogalmak jelentésével. (Előbbiek az ember esszenciájára, ontológiájára vonatkoznak, míg utóbbiak az emberi cselekvést jellemzik.)

Az emberi természet lényege a klasszikus tanítás szerint állandó, csakúgy, mint a természetes hajlamok, mivel ezek az ember ontológiáját adják. Ezzel szemben egyik sem nevezhető egyúttal passzívnak is – tehát olyannak, amelyet egyfajta „mozdulatlanság” jellemezne és semmilyen (be)hatás felvételére nem volna

¹⁰ Uo., 134. oldal.

képes.¹¹ Mindez nem áll szemben az emberi természet lényegével és a természetes hajlamok változatlanságának, állandóságának állításával, hanem arra szeretnék itt utalni, hogy bizonyos értelemben a természetes hajlamok *hozzák mozgásba* az embert és ösztönzik cselekvésre. Rajtuk keresztül törekszik céljainak elérésére, amelyet a természetes értelem által ismer fel (és tűz ki a maga számára).¹² A természetes hajlam *„dinamikáját tekintve impulzus”*,¹³ vagyis cselekvésre sarkall, amit a természetes értelem vezérel, és amelyet a *recta ratio* képessége és a *prudentia* erénye konkretizál, tehát konkrét élethelyzetekhez igazodik.

*„Az emberi természet [tehát] nem valami statikus dolog, amely passzívan teljesíti be önnön törvényeit, hanem dinamikus valóság, egy olyan valóság, ami célja felé tart, s így teljeseedik ki”*¹⁴ – összegzi Frivaldszky János. A természetes hajlamokról pedig megállapítja, hogy azok tehát *„az emberi természetbe írt célraorientáltság dinamikus átiratai”*¹⁵

Végül ezt a fogalmi rendszert és összefüggést a következőképpen foglalja össze:¹⁶

*„(...) A rendszer [a „rendszer” itt mint a tomizmus filozófiai antropológiája jele-
nik meg – kiegészítés tőlem] alapjául egy finalista szemlélet áll, mivel az emberi ja-
vak felé ható hajlamok célt jelenítenek meg az emberi cselekvés számára, s az ember
létének minden szintjén érzékeli ezen hajlamait, természetének ezen szükségleteit.”*¹⁷

- 11 Kiegészítésként és hivatkozással lásd a fentiekhez: Szent Tamás szerint a természeti törvény, amely maga a természetes hajlamok normatív és racionális kifejeződési formája, változhatatlan, mindazonáltal annyiban megengedő, hogy a természetjog „másodlagos” (levezetett) tételei csupán általánosságban véve megváltoztathatatlanok: az élet különös körülményeire tekintettel kisebb módosuláson mehetnek keresztül. A klasszikus természetjog ugyanis inkább egyfajta törekvés arra, hogy feltárja és az írott jog számára megmutassa, mi az a „jogos dolog”, amely az embert megilleti. Notter Antal e tamási tanítást a következőképpen magyarázza: „Ami a praktikus ész általános elveit érinti (elsődleges normák), ugyanaz az igazság vagy helyesség létezik valamennyi embernél és egyenlően ismeretes is. Ami azonban a különleges következtetéseket illeti, a spekulatív ész rendjében az igazság egy és ugyanaz minden embernél, de nem mindenki előtt egyenlően ismeretes. (...) Tehát minél több a részleges körülmény, annál gyakrabban fordulhat elő, hogy a természeti törvény módosuláson megy keresztül.” Notter Antal: *A természetjog. Bölcséleti Folyóirat*, 1905, 554–556. oldal. Mindezt Jacques Maritain pedig a természeti törvény történeti dimenziójának irányából úgy ragadja meg, hogy különbséget tesz a természeti törvény *ontológiai* és *ismeretelméleti* oldala között, és nagyon hasonló következtetésre jut, mint Notter Antal. (Lásd: Frivaldszky János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, 132–134. oldal.) Továbbá Javier Hervada is megkülönbözteti az emberi természet fogalmát (amely változhatatlan és a természeti törvény levezetéséhez szolgál alapul) és az „emberi személy történeti dimenzióját” (amely koronként némiképpen változhat, és a pozitív jog számára nyújt levezetési alapot). (J. Hervada: *Kritikai bevezetés a természetjogba*, Szent István Társulat, 2004, 164. oldal.) Ezek a fejtegetések az elsődleges és másodlagos (levezetett) természetjogi normák kérdéskörébe tartoznak, amelynek részletes bemutatása a szorosán vett tárgyon kívül esik.
- 12 Kiegészítésként lásd: „A természetes hajlamok dinamikus valóságát így metafizikai rezidiumokként is felfoghatjuk, amennyiben az emberi lét legalapvetőbb igazságait közvetítik” (Frivaldszky János: *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, 128. oldal.)

13 Uo., 126. oldal.

14 Uo., 128. oldal.

15 Uo., 128. oldal. (R. Pizzornira hivatkozik.)

16 Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*, 102. oldal.

17 Pizzorni: i. m. (1999)

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

A természeti törvény az emberi természet emberi jóra irányuló hajlamainak normatív és racionális kifejeződése, ezért ezen törvény előírásai a természetes hajlamok rendjét követi.¹⁸ Ily módon ezen hajlamok az ember egzisztenciális és esszenciális finalizmusai, ami a jog metafizikáját adja.

A természetes hajlamokat a tomizmus természetjoga a következőképpen nevesíti. Szent Tamás három csoportot állított fel: (1) önfenntartási hajlam, (2) fajfenntartási hajlam, (3) a tökéletesedésre irányuló vágódás mint hajlam.

Mindezek foglalatosa *az ész követelményeinek megfelelő élet* és a „*bonum est faciendum et prosequendum, et malum vitandum*” törvénye.

Az iméntieket nem kell és nem is lehet bizonyítani. Mindenki ismeri saját, egészen elemi tapasztalatából, hogy milyen ellenállhatatlanul működő erők viszik e hajlamok útján.¹⁹ Az *értelem* azonban az, amely e hajlamokat igazán emberivé teszi, felülemel az egyszerű biológiai szükségleteken. Az emberi lét legalapvetőbb igazságait közvetíti, megelőzve minden kognitív megismerést. A természetes hajlamok az emberi természetbe írt „*célorientáltság dinamikus átiratai*”, amelyek az emberi értékek, javak megvalósítására rendeltettek. Az értelem az, amely e hajlamok mögött feltárja a természeti célt, és azt mint „*morális imperatívuszt*” állítja elénk.²⁰

Ez a természetes hajlamokról szóló tamási tanítás esszenciája. Ez a kiindulási pont az e hagyományt követő szerzők számára, amikor további részletekkel, észrevételekkel igyekeznek gazdagítani az alapvető tanítást. Tény ugyanakkor, hogy minél tovább kívánjuk cizellálni e tárgyat, annál nagyobb annak a kockázata, hogy elveszíti a „varázsát”, az univerzalitását, és ahhoz hasonló eredmény születhet, mintha egy igazi festő néhány karakteres vonalból álló stilizált művét „ki szeretnénk egészíteni”.

Az emberi természet és a természetes hajlamok feltárása – a tomizmus mérsékelten intellektualista, mérsékelten realista és mérsékelten optimista eszmerendszerét alapul véve (valamint olyan sarkalatos pontokat külön kiemelve, mint a célra orientáltság és a józan ész) – azért nélkülözhetetlen, mert ha az emberi természet fogalma „eldeformálódik”, akkor nem következhet belőle többé semmilyen valódi normatív tartalom. Ha képlékennyé válik az alap, ha éppen a kötőelemet vonják ki belőle, akkor nem remélhető, hogy stabil jogrendszer épülhet föl, amely képes betölteni *előíró-értékelő* szerepét. Kissé *sarkosan fogalmazva*: ahol az értékek és „ellenértékek” relativista világa uralkodik, ott nincsenek is valódi értékek, mert bármi és annak az ellenkezője is igaz lehet egy időben, ez csupán nézőpont kérdése. Márpedig a jog mint szabályrendszer nem asszisztálhat egy ilyen szabálytalan és nehezen követhető formáció kialakulásához.

Az imént felvázolt „vízió” kezdeményei sajnos már szemmel láthatóan megjelennek az uniós és nemzetközi joggyakorlatban, és az „*emberi jogok védelme*” különösen termékeny táptalajnak bizonyul ehhez. Fontos megjegyezni azonban, hogy Szent Tamásnál még nem jelennek meg az emberi jogok modern értelmükben, így igazság sze-

18 Pizzorni: i. m. (1999)

19 Vö.: Horváth Sándor O. P.: A természetjog rendező szerepe. *Jelenkor*, 1941, 39–40. oldal.

20 Uo., 128. oldal.

rint az emberi jogok *neotomista* megalapozásáról lehet csak szó.²¹ Az uniós és nemzetközi – úgyszólván „nagyvilági” – jogi kultúrának nagyon sokat használhatna az, ha hajlandó volna meghallani a neotomista jogfilozófusok szavát. Őrájuk napjainkban többek között az a jelentős feladat hárul, hogy a tamási tanban lévő „*emberi jogi alapok*” – ti. Szent Tamásnál az emberi jogok alapjául szolgáló metafizikai rendszernek kizárólagosan antropológiai és etikai-jogi természete van, *nem pedig elsődlegesen politikai* – felhasználásával és modern világunk kihívásait felismerve szószólói legyenek ennek az *ember- és jogeszménynek*,²² amely bárki által elfogadható, ha elfogulatlan értelemmel és megérteni vágyással közelít az emberhez.

Horváth Sándor O. P. – kissé talán szigorú – megfogalmazását idézve: szem előtt kell tartani, hogy az értelem „fölvető beállítottságú”, nem maga alkotja a gyakorlati igazságot, és nem is mértéke annak. Nem az ember szubjektív vágyai nyilvánulnak meg a természetes hajlamokban, hanem a mindenkiben egyformán és szükségszerűen tevékeny természet. Az ilyen útmutatás figyelmen kívül hagyása magának a természetnek a megvetése. Ha eltérünk ettől, a természet büntetése nem marad el; az élet romlása vagy pusztulása „*az emberalatti létforma elkerülhetetlen kísérői a természetellenes beállítottságnak vagy magatartásnak*”.²³

Esettanulmány: A Plesó v. Magyarország-ügy

A Plesó-ügy

A Plesó-ügy²⁴ a pszichoszociális fogyatékossgal élő személyek (mentális betegek) kötelező intézeti gyógykezelésének elrendelése körüli anomáliával és ezzel összefüggésben az önrendelkezési joguk, személyes szabadságuk csorbításával, valamint ebből eredő sérelmeikkel kapcsolatos témakörbe illeszkedik.

Ez a jogeset jól példázza, hogyan lehet egy ítéletet, amely számos józan megfontolást is tartalmaz, szenzációként berobbantani a civil jogvédők (köz)tudatába, elharmarkodott következtetések levonására ragadtatva egyeseket.

Ez a precedens értékű jogeset egyike azon két, jelenleg is aktualitással bíró, alapelvi szintű megállapításokat tartalmazó strasbourgi jogesetnek, amelyek minden bizonnyal még jelentős hatást fognak gyakorolni az európai és az egyes államok hazai ítélkezési gyakorlatára is. (A másik jogeset, a Bures kontra Csehország-ügy szintén kötelező gyógykezelés elrendelésével és az ebből adódó kártérítési igény érvényesítéséről szól. A későbbiekben röviden kitérek erre is.)

Az alapelvek a következők: 1) kényszerítő intézkedések alkalmazásának tilalma mentális betegek gyógykezelése során (pl. lekötözés); 2) „betegséghez való jog” ki-

21 Frivaldszky János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*, 111. oldal.

22 Vö.: Uo., 102. oldal.

23 Vö.: Horváth Sándor O. P.: *A természetjog rendező szerepe*, 37. oldal, 127–128. oldal.

24 41242/08. sz. kérelem; Strasbourg, 2012. október 2.; elérhető: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-113293>; <http://kuria-birosag.hu/hu/nemzetkozi-kapcsolatok-es-embjog>

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

mondása; 3) az elmeorvos-szakértői vélemény kvázi perdöntő voltának megszüntetése, egyúttal teljes körű alapos bizonyítás szorgalmazása olyan perekben, amelyekben az érintett mentális betegséggel küzd.

A jogeset mögött meghúzódó élethelyzet

Plesó Tamás (a kérelmező) 37 éves, édesanyja és nagyanyja háztartásában él eltartottként. Bezárkózó, nem konvencionális életmódot folytat, bár konkrét fenyegető, közvetlenül veszélyeztető magatartást nem tanúsít.

Édesanyjában a fia viselkedése egy idő után félelmet kelt; ezt panaszolja pszichiáterének, akihez rendszeresen jár, valamint azt, hogy Plesó bizarr szokásai miatt a megélhetésük ellehetetlenül (közüzemi számlák az egekbe szöknek a „rituális tisztálkodás” miatt), és félelmében ki is költözik a házból.

Az anya pszichiátere kezdeményezi (az ítélet szövegében: „...a kérelmező felszólítást kapott...”²⁵) a kérelmező pszichológiai vizsgálatát, gyógykezelését.

Plesó egy ideig együttműködő, majd megszakítja a kapcsolatot az orvosával. Diagnózisai: „skizoid elidegenedés, szenzitív beállítottság, paranoid magatartás, megalománia”. Ennek folyamányaként, valamint közvetlenül egy konfliktus kapcsán az anya segítséget kér a pszichiátertől: az orvos Plesó kötelező intézeti gyógykezelését kérelmezi a Dunakeszi Városi Bíróságnál.

A „jogi út”

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy mind orvosi-szakmai hiányosságok, mind pedig eljárásjogi szabálytalanságok előfordultak az ügyben, amelyek megalapozták Plesó Tamás részéről a Strasbourgi Emberi Jogi Bírósághoz fordulást és végül a pernyertességet, tetemes kártérítési összeggel együtt.

Az orvosi-szakmai hibák közül a legjelentősebbek a következők: az igazságügyi elmeorvos- szakvélemények szembeütően felületesek voltak, valamint nem tartalmaztak kifejezett megállapítást arra nézve, hogy Plesó veszélyeztető magatartást tanúsít-e, ami megalapozná a kötelező gyógykezelésének elrendelését.

Eljárásjogi és szakmai hiba egyben: az elmeorvos-szakértő a tárgyalás szünetében, 40 perc alatt készített szakvéleményt.

A kérelmező végül körülbelül 1 hónapot töltött kórházban: 2 hetet zárt osztályon, utána 2 hetet nyílt osztályon. Ezt követően felülvizsgálatra került sor („bírói szemle”), amelyben megállapították, hogy nem áll fenn közvetlen veszélyeztető helyzet, pszichotikus állapot, valamint a beteg hajlandó önként is gyógykezelést igénybe venni, ezért otthonába bocsátották.

Belépett a történetbe az MDAC civil jogvédő szervezet is (Mental Disability Advocacy Centre – Központ a Fogyatékos Emberek Jogaiért Alapítvány; budapesti civil szervezet), amely jogi tanácsokkal látta el Plesót.

25 Ítélet 11. pontja (magyar szöveg).

A Strasbourgi Bíróság a kérelmezőre nézve kedvező ítéletének meghozatala során minden bizonnyal éppen az imént említett orvosi-szakmai és eljárásjogi hibák játszottak kulcsfontosságú szerepet.

Érvek és ellenérvek

A kérelmező részéről

Jóllehet a pert Strasbourgban megnyerte, a kérelmező érvelése – véleményem szerint – számos *részigazságot* és kevés „teljes igazságot” tartalmaz. Sikerét mégis abban látom, hogy egy ténylegesen meglévő, súlyos hiányosságra tudta ráirányítani a figyelmet: a bíróság már pusztán azzal, hogy elfogadott egy szakmailag nem kellően megalapozott igazságügyi elmeorvos-szakértői véleményt, mulasztást követett el, ráadásul éppen egy olyan kiszolgáltató csoport tagjának sérelmére, mint a mentális betegséggel küzdő emberek csoportja. Nem utolsósorban bizonyára hatással volt az ügy kimenetelére az is, hogy világszerte határozott törekvések irányulnak a „helyettes döntéshozatal paradigmájának” a „támogatott döntéshozatal paradigmájával” történő felváltására, tehát a mentális betegek önállóan hozhassák meg a saját életüket érintő döntéseket, kifejezett kérésük hiányában pedig ne „segédkezzen” a döntéshozatalban más személy.

A kérelmező érvei közül csupán azokat emelem ki, amelyek tanulságosak lehetnek a jövőre nézve, és az ítélkezési gyakorlat fejlődése várható tőlük.

1) [Annak kapcsán, hogy a veszélyeztető állapot fennállt-e] „A »veszélyesség« hazai jogban meghatározott fogalmát nem lehetett volna a kérelmező nem konvencionális életmódjával, állapotának részleges belátásával vagy az intézeti gyógykezelésre való hajlandóságának hiányával kapcsolatos megfontolásokkal helyettesíteni (...)»²⁶

(Az idézett szakasz azzal folytatódik, hogy az iménti érv különösen is megáll, mert kevésbé szigorú intézkedések, mint például a járóbeteg-ellátás vagy a „további megfigyelés”²⁷ is rendelkezésre álltak volna. Ezzel kapcsolatban merül föl bennem a kérdés: hogyan lehetséges a járóbeteg-ellátás olyan betegnél, aki elutasítja azt, nem jelenik meg, és milyen egyéb formában lehetséges a „további megfigyelés”, ha az érintett elzárkózik az orvosi kezeléstől, konzultációtól?)

2) „Az »alapos vizsgálat« követelményét illetően a kérelmező úgy érvelt, hogy a pszichiátriai betegek különösen érzékeny csoportot alkotnak, ami megköveteli, hogy a jogaikba történő bármilyen beavatkozás szigorú és alapos vizsgálat alá essen, s bármely beavatkozást csak »nagyon súlyos indokok« igazolhatnak (lásd Kiss Alajos kontra Magyarország, 38832/06.sz., 42. §, 2010. május 20.)»²⁸

3) „(...) nem minden kezelés visszautasítás igazol szabadságtól megfosztást; ha nem így lenne, akkor az érvelés körkörössé válna: a kezelést visszautasító személy puszt-

26 Ítélet 44. pontja.

27 Uo.

28 Ítélet 46. pontja.

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

tán a visszautasításra figyelemmel, tényleges állapotától függetlenül intézetbe utalható lenne. Ahhoz, hogy a kezelés-visszautasítás az ügy elbírálása során egyáltalán tényezőként merüljön fel, a személynek súlyosan betegnek kell lennie, a kezelés visszautasításának potenciálisan súlyosan veszélyeztetnie kell egészségét és teljességgel ésszerűtlen indítékokon – mint például a kezeléssel kapcsolatos döntés meghozatalára való képesség hiánya – kell alapulnia, ami jelen ügyben nem állt fenn.”²⁹

Ez az érv elfogadható, nem is megy szembe a magyar ítélkezési gyakorlattal. Jelentősége abban áll, hogy a jelen jogesetben ez a megfontolás nem jutott érvényre: az *alapos*, az érintett életkörülményeire és állapotára teljes körűen kiterjedő bizonyítás elmaradt.

A kormányzat részéről

A kormány leszögezte, hogy a kérelmező intézeti gyógykezelésének elrendelésére a magyar jogszabályoknak megfelelően és az Egyezmény [az Emberi Jogok Európai Egyezménye] 5. cikke 1. bekezdésének e) pontjával összhangban került sor.³⁰

Ezek után következik egy olyan okfejtés, amely valószínűleg az 1130/2004. számú polgári elvi határozatból merít, viszont meggyőző ereje lényegesen elmarad a forrástól, már-már erőtlennek nevezhető abban a formában, ahogyan hangzik: *„A Kormány szerint a kezelés szükségessége önmagában, az önmagára vagy másokra való veszélyesség nélkül is elegendő igazolásul szolgál a mentálisan zavart személyek kötelező pszichiátriai kezelésére. A pszichiátriai beteg egészségének önmaga általi veszélyeztetése tekintetében fennálló, orvosilag észlelt – és az önkéntes gyógykezelés beteg általi elutasításában megtestesülő – kockázat olyan típusú vagy mértékű zavarnak tekinthető, ami kötelező intézetbe utalást indokol.”*

Erre a felvetésre hatásosan lehet megfelelni a kérelmezői oldal érvelésével – ti. a veszélyességgel és a beleegyezés hiányával kapcsolatos érvelés körkörösé válásáról (lásd fentebb), mert ebben a formában a kormány álláspontja meglehetősen sarkított. Az ön-, illetve közveszélyesség, véleményem szerint, igenis szükséges feltétele egy ilyen, radikálisnak számító beavatkozásnak, mint a kötelező intézeti gyógykezelés. Az idézett első mondatnál tehát nem tudok egyetérteni, a második mondat viszont helytállóan tűnik, hangsúlyozva, hogy ezt az általános kijelentést minden esetben az adott ügy konkrét tényeivel kellene alátámasztani.

²⁹ Ítélet 47. pontja.

³⁰ Ítélet 49. pontja.

A strasbourgi emberi jogi győzelem³¹ margójára: észrevételek az 1130/2004. számú polgári elvi határozat nyomán

Meglehet, első ránézésre játéknak tűnik ez a szavakkal, mégis az 1130/2004. számú polgári elvi határozat idevágó része hatásosabban és kiegyensúlyozottan volt képes kifejezni a magyar ítélkezési gyakorlat által követett, illetve követendő eljárás logikáját: „(...) a veszélyeztető magatartás a beteg esetében (...) fennállott, ugyanis a betegség belátásának hiánya miatt az intézetet (...) nem kereste fel. Az állapotrosszabbodás ugyanakkor orvosilag várható volt a kezelés hiánya miatt (...)”³²

„A beteg saját egészségét veszélyeztető magatartása ebben áll, s nem sérülhet az egyébként cselekvőképes személy önrendelkezési joga annak folytán, hogy az eljárás bíróság előtt folyik, a határozatot is a bíróság hozza meg a jogszabály jogi garanciákat tartalmazó rendelkezései szerint.”³³

A lényeges különbség a kétféle megfogalmazásban, hogy míg a kormány strasbourgi érvelése tagadja az ön-, illetve közveszélyesség fennállásának szükségességét az intézeti gyógykezelés elrendeléséhez, addig a polgári elvi határozat nem; az önveszélyességet éppen a betegség belátásának hiányában jelöli meg. Ugyanakkor itt is szükségesnek látszik hangsúlyozni, hogy *nem a kezelés visszautasítása* meríti ki *ön-magában* az önveszélyesség fogalmát, hanem a *belátás hiánya*. Alapvető fontosságú azonban, hogy ez utóbbit alapos kivizsgálás alá kell vetni. Ezzel egybehangzó véleményt fogalmaz meg a polgári elvi határozat is. Ezzel a megjegyzéssel – véleményem szerint – kivédhető a „körkörös érvelés” hibája.

31 Megjelent egy cikk a Harvard Law School honlapján 'Disability rights victories in European Court of Human Rights won by HLS advocate' címmel (forrás: www.law.harvard.edu) a Plesó-ügy kapcsán 2012. november 15-én: '(...) In October, the European Court of Human Rights in Strasbourg issued two rulings bolstering the rights of persons with psycho-social disabilities. Both cases were brought by Hungarian-Slovakian disability rights activist János Fiala-Butora LL.M. '10, an S.J.D. candidate at Harvard Law School and an associate of the Harvard Law School Project on Disability, known as HPOD'. Októberben a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság két bírói döntést tett közzé, amelyek a pszicho-szociális fogyatékossgal élő személyek jogérvényesítését mozdítják elő. Mindkét jogeset kapcsán (Bures v. Czech Republic, Pleso v. Hungary), amelyekben e döntések születtek, Fiala-Butora János fogyatékossgügyi jogász aktivista járt el. A cikk a két ügyet a fogyatékossgal élők jogvédelmében elért legújabb sikerként mutatja be. A Plesó-ügy kapcsán Fiala-Butora megjegyzi: 'The ECHR's decision (...) in the (...) case [of] Pleso v. Hungary(...), creates new ground for challenging forced interventions and detentions under the guise of paternalistic concerns. Azaz: A Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság ítélete új alapot teremt az olyan kényszerítő intézkedések és büntetések elleni küzdelemben, amelyeket a paternalizmus, illetve gondoskodás köntösébe bújtatnak.

32 1130/2004. számú polgári elvi határozat. Az idézett szöveg egy másik (hivatkozott iktatószám: Pfv. E. 20.838/2003/10. számú Legfelsőbb Bírósági végzés az ügyben felülvizsgálati eljárás elrendeléséről) jogesetre vonatkozik, ezért a megértést zavaró, nevezett ügy konkrétumaira tett utalásokat kivettem. Az idézett szakasz a maga teljességében a következő: „A döntés meghozatalához szükséges veszélyeztető magatartás a beteg esetében a szakértői vélemény és az intézeti szakember véleménye szerint fennállott, ugyanis a betegség belátásának hiánya miatt az intézetet mintegy fél évig nem kereste fel. Az állapotrosszabbodás ugyanakkor orvosilag várható volt a kezelés hiánya miatt, amely nem vitásan a tartós állapot visszafordítását fel sem vetette.”

33 Uo.

Ebben a körben érdemes aláhúzni, hogy a Plesó-ügyben nem történt meg a kérelmező alapos orvosi kivizsgálása, amiből *nem csupán az eljáró bíróság és az elmeorvos-szakértő mulasztásának megállapítása következik, hanem az is, hogy maga a kérelmező sem érvelhetne megalapozottan betegségének nemléte mellett.* (Hiszen maga a kérelmező állítja: „nem került meggyőző módon bizonyításra, hogy elmebeteg”³⁴ valamint állapotának „súlyossága” sem nyert egyértelmű bizonyítást.³⁵)

Amikor Plesó az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. cikke 1. bekezdésének e) pontjára³⁶ tekintettel sérelmezi „pszichiátriai őrizetbe vételét”³⁷ (vagyis kötelező intézeti gyógykezelését), akkor ehhez – és az egész perhez – éppen az iménti állítását (ti. hogy „elmebetegsége” nem nyert meggyőző módon bizonyítást) veszi alapul. Csakhogy, kissé sarkosan fogalmazva, egy betegség meglétét vagy hiányát nem az bizonyítja, hogy az orvos az érintett személyéhez rendel egy BNO-kódot, illetve a megfelelőt rendelte-e hozzá, helyesen diagnosztizálta-e vagy sem, kellően körültekintően járt-e el vagy sem, történt-e bármiféle mulasztás, hanem az érintett személlyel kapcsolatos összes körülmény vizsgálatával állapítható meg.

Kifejtésre érdemes továbbá a *kezelés visszautasításához való jog és az önrendelkezéshez való jog* gyakorlásának szabályozása (amely két jog szintén összefügg a Plesó-ügyben megnevezett *személyes szabadsághoz való joggal*, illetve annak sérelmével).

Ad 1: A kezelés visszautasítására a beteg embernek joga van (1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről [Eütv.] 20. §), valamint megilleti őt az önrendelkezéshez való jog (Eütv. 15. §), vagyis szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve ennek során milyen beavatkozásoknak hajlandó alávetni magát. Így volt ez a Plesó-ügy idején is.³⁸

Ad 2: *Az említett jogok sem gyakorolhatóak azonban úgy, hogy abból másokat sérelmem érje.* Erre utal az Eütv. is, amikor *Az egyén szerepe* cím alatt kifejti többek között, hogy *mindenki* felelős – a tőle elvárható módon – saját egészségi állapotáért, köteles tartózkodni minden olyan magatartástól és tevékenységtől, amely a társadalmilag elfogadható kockázati szinten felül, köztudottan mások egészségét veszélyezteti,

34 Ítélet 41. pontja.

35 Ítélet 42. pontja.

36 „5. cikk: Szabadsághoz és biztonsághoz való jog: 1. Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján: (...) e) törvényes őrizetbe vétel fertőző betegségek terjedésének megakadályozása céljából, valamint elmebetegek, alkoholisták, kábítószer-élvezők vagy csavargók őrizetbe vétele; (...) 5. [pont] Mindenkinek, aki e Cikk rendelkezéseinek megsértésével végrehajtott letartóztatás vagy őrizetbe vétel áldozata, joga van kártalanításra.” Megjegyzés: miután éppen az „elmebetegség” megléte vagy éppen hiánya nem nyert kétséget kizáró bizonyítást, nyitott kérdésnek tűnik, hogy egyáltalán lehetett-e volna a kérelmezőnek erre a pontra megalapozottan hivatkoznia.

37 Ítélet 3. pontja.

38 Ezek a jogok egyébként szűk körben ugyan, de köztudottan korlátozhatóak az Eütv.-ben meghatározott esetekben: életfenntartó, életmentő beavatkozások nem utasíthatóak vissza, valamint a várandós anya ellátása, ha előreláthatóan képes a magzat kihordására [Eütv. 20. § (6) bek.].

valamint mindenkinek kötelessége – a tőle elvárható módon – segítséget nyújtani és a tudomása szerint arra illetékes egészségügyi szolgáltatót értesíteni, amennyiben sürgős szükség vagy veszélyeztető állapot fennállását észleli, illetve arról tudomást szerez [Eütv. 5. § (3) bek.].

A jogok gyakorlása felelősségtudatot (sőt, akár fogalmazhatunk úgy is, hogy „*belátási képességet*”) feltételez a jogosultak részéről; ennek normatív megfogalmazása a „rendeltetésszerű joggyakorlás”, amelynek – mint az egész jogrendet átható alapelvnek – megsértéséhez a jog különböző jogágakban, jogterületeken különbözőképpen ugyan, de hátrányos jogkövetkezményeket fűz. Összegezve *az iméntieket: az egészség jog és egyúttal kötelesség is.*

Ad 3: A pszichiátriai betegekre speciális rendelkezések vonatkoznak. Ezek célja fokozottan körültekintő bánásmód biztosítása egy, a betegségből adódóan kiszolgáltatottá váló emberek között is különösen kiszolgáltatottnak számító csoportnak, ami – átmeneti vagy tartós mentális állapotukból (pl. belátási képesség hiánya vagy korlátozottsága) kifolyólag – fokozott „kontrollként” tűnhet fel abban az esetben, amikor testi épségük, egészségük védelme a beleegyezésük nélkül is biztosítható egészségügyi ellátás keretében. Fontos lenne látni, hogy ezekben az esetekben gyakran nem csupán a beteg egészségét, épségét kell védeni, hanem családtagjait, környezetét is, még ha nem is tanúsít közvetlenül veszélyeztető magatartást. *Tehát ezek a „gyógyító-megelőző” eljárások nem csupán a pszichiátriai betegekről és az ő személyes szabadságuk korlátozásáról szólnak, hanem az ő közvetlen környezetükben élők helyzetéről is: a beteg állapotával kapcsolatban érzett aggodalmukról, adott esetben akár félelmikről, tanácsalanságukról és arról, hogy nem ismerik vagy nem tudják alkalmazni a szakszerű kezelési módot (terápiát).*

Jóllehet a Plesó-ügyben hozott strasbourgi ítéletében a bíróság alapvetően jó célokat kíván előmozdítani – nevezetesen: felhívni a figyelmet annak elengedhetetlen voltára, hogy a mentális betegséggel élő emberek ügyében eljáró bíróságok alapos, az eset összes körülményeire kiterjedő vizsgálatot rendeljenek el, valamint a bizonyítékok között az orvosszakértői vélemények „egyeduralmának” megszüntetését – a Magyarország részére megfogalmazott észrevételeiben és kritikáiban, mégis úgy gondolom, ide kívánczik még a „kritika kritikájaként” a polgári elvi határozat állásfoglalása, mely szerint: „*A beteg önrendelkezési joga, személyes szabadsága nem sérült, mert éppen az állapotának megfelelő – intézetben végrehajtandó – kezelésről kellett rendelkezni, azzal, hogy az előzőleg önkéntesen igénybe vett kezelésekre a beteg miatt, a sürgősségi gyógykezelésre pedig a feltételek hiánya folytán nem kerülhetett sor.*”³⁹

Nem várt konklúzió

Jó okunk lenne azt gondolni, hogy a Plesó-ügy, csakúgy, mint a már említés szintjén fentebb megjelent Bures v. Czech Republic-ügy fő tanulsága az, hogy az elmeor-

39 1130/2004. számú polgári elvi határozat.

vos-szakértői vélemények mint bizonyítékok egyeduralmának immár vége: a bíróságoknak fokozottan kell ügyelniük arra, hogy a pszichoszociális beteg emberek (mentális betegek) ügyeiben indult perek során a bizonyítási eljárásnak az eset összes körülményére (beleértve például az életvitelt, az érintettek: érdekelt/ellenérdekelt felek meghallgatását) ki kell terjednie.

Az idézett cikk a *Harvard Law School* honlapján, amely megszólaltatja Fiala-Butora Jánost, fogyatékoságiügyi jogász-aktivistát, aki Plesót és Burest egyaránt sikeresen képviselte Strasbourgban, ennél sokkal tovább megy. A cikk először röviden összefoglalja a *Bures v. Czech Republic-ügyet*,⁴⁰ amelyben a Strasbourgi Bíróság kimondta, hogy a szíjak használata a beteg lekötözésére célzottan embertelen és lealacsonyító bánásmódnak minősül, és az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkébe ütközik. A bíróság azt is megállapította, hogy a sértetti panasz alapos kivizsgálásának elmulasztása szintén az egyezménybe ütközik. A sértettnek 20 000 euro kártérítést ítél meg.⁴¹

Anélkül, hogy a szíjak használatára külön kitérnék, ismét Fiala-Butorát idézem, aki reméli, hogy ezzel az ítélettel megtörténik a kényszerítő eszközök használatának reformja Közép-Európában is, tágabb értelemben pedig megnyílik az út abba az irányba, hogy a jogászok és bírák szakítsanak az ilyen esetek tisztán az orvosi szakvéleményen alapuló megítélésével.⁴² Megjegyzi továbbá, hogy ez a bírói döntés azért is fontos, mert új alapelveket állít fel, amelyek előírják a fogyatékkal élő emberek „félrekezelésének” vizsgálatát. Újfajta felülvizsgálati eljárás is szükséges, amely lehetővé teszi az áldozatoknak jóvátételi igényük érvényesítését.⁴³

A Plesó-ügyben hozott ítélet kapcsán a cikk megjegyzi, hogy az ítélet új alapot teremt az olyan kényszerítő intézkedések és büntetések elleni küzdelemben, amelyeket a paternalizmus, illetve gondoskodás köntösébe bújtatnak.⁴⁴ Fiala-Butora szerint pedig a strasbourgi bíróság (új) irányelvei megerősítik azt, hogy a fogyatékkal élő embereket is, éppen úgy, mint bárki mást, képesnek kellene tartani arra, hogy meghozzák az orvosi kezelésükre vonatkozó önálló döntésüket.⁴⁵

40 'In one of the cases, *Bures v. Czech Republic* (...), the plaintiff, who had been hospitalized after he inadvertently overdosed on medication prescribed by his psychiatrist, was strapped to a bed for several hours, resulting in long-term injuries to his arms and ending his career as a cello player. He brought criminal charges, but they were dismissed. A felperest hospitalizálták, miután véletlenül túladagolta a pszichiáter által előírt gyógyszereit. Több órára az ágyhoz kötötték, ami maradandó sérüléseket okozott a kezein. Mindez véget vetett zenészi pályafutásának (csellón játszott). (Bűncselekmény elszenvetéséből eredő) kártérítési igénnyel lépett fel, de igényét elutasították. Forrás: www.law.harvard.edu

41 In its decision in *Bures*, the European Court of Human Rights found that “the application of restraining belts on the applicant was a willful act constituting inhuman and degrading treatment” violating Article 3 of the European Convention on Human Rights. The court also held that the failure to sufficiently investigate the client’s complaint was a violation of the convention. The plaintiff was awarded 20,000 euros. (Forrás: www.law.harvard.edu)

42 Vö.: Uo. (online cikk)

43 Uo.

44 Lásd a 8. lábjegyzetet!

45 Uo.

A *fordulat* a bíróság ítéletének további értelmezése során következik. A cikk leírja: az ítéletben a bíróság kijelenti, hogy meg kell találni az egyensúlyt a különféle versengő érdekek között: egyrészt érvényre kell juttatni a társadalom felelősségvállalását abban, hogy a lehető legjobb egészségügyi kezelést biztosítsa a „csökkent képességekkel rendelkező” (például saját egészségi állapotának megítélésére képtelen) személyek számára, másrészt tiszteletben kell tartani az egyén elidegeníthetetlen jogát az *önérvényesítésre* (amelybe beletartozik a kórházi és egyéb orvosi kezelés visszautasításának joga), vagyis a „*beteg léthez való jogot*”.⁴⁶

Ez a kifejezés – „*beteg léthez való jog*”⁴⁷ – szemet szúrhat Fiala-Butora szerint. „Ez az első alkalom, hogy ezt hallom a bíróságtól” – mondja. Meglehet, sokaknak ez nem tűnik fontos jognak, de a jelentősége abban áll, hogy megadja a lehetőséget arra, hogy a fogyatékkal élő emberek valami olyasmit tegyenek, amire nagyon is szükségük volna, csak rendszerint megtagadják tőlük: ez pedig a *kockázatvállalás*.⁴⁸

Záró gondolatok

Figyelemre méltó, hogy egy körülbelül 800 éves természetjogi eszmerendszer, a tomizmus napjainkban még mindig aktualitással bír. Olyan örök érvényű és „józan ésszel belátható” igazságokon alapul, amelyek felelevenítése az ember javának és a köz javának megóvása érdekében is elkerülhetetlennek látszik.

Habár Szent Tamás nem fogalmazott meg „emberi jogi elméletet”, a természetes hajlamokkal kapcsolatos ontológiai rendszeréből mégis kifejthető egy ilyen elmélet metafizikai alapokon.

Időtállósága is éppen ebben rejlik: bár korának gondolkodásmódját tükrözi, metafizikai rendszerének – mint arról már fentebb szó esett – kizárólag *antropológiai* és *etikai-jogi* természete van, nem pedig politikai (ellentétben számos modern emberi jogi nyilatkozattal és mozgalommal). Ezért politikai rendszereken, ideológiákon átívelő jellege van.⁴⁹

A személyes szabadság pedig valóban az ember egyik legnagyobb kincse, a védelmében tett erőfeszítések, valamint a valóban indokolatlanul fennálló korlátozók-

46 "The decision stated that a fair balance must be struck between the competing interests emanating, on the one hand, from society's responsibility to secure the best possible health care for those with diminished faculties (for example, because of lack of insight into their condition) and, on the other hand, from the individual's inalienable right to self-determination (including the right to refusal of hospitalisation or medical treatment, that is, his or her '*right to be ill*')."

47 Ítélet 24. oldal, szintén a magyar szövegben.

48 "The phrase "the right to be ill" is especially striking, according to Fiala-Butora. "This is the first time I've heard this from a court," he says. "This perhaps doesn't strike you as a very important right, but the opportunity to take risks is something that persons with disabilities badly need and it's often denied from them."

49 Vö.: Frivaldszky János: *Az emberi jogok természetjogi megalapozásának kortárs problémáiról a legújabb olasz jogfilozófiai irodalom tükrében*. In: Orosz András Lóránt (szerk.): *Emberi jogok a katolikus egyház életében és jogában*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, 2010, 9–41. oldal.

Meddig tágítható a személyes szabadság tartalma?

sok lebontására tett törekvések elismerésre méltóak, ugyanakkor *a jogot nem szabad függetleníteni magától az embertől, az ember természetes javaitól*. Csak azt szabad elismerni emberi jognak, ami az embert valóban a *természetének megfelelő* javai elérésében segíti. Véleményem szerint a „beteg létez való jog” semmiképpen sem nevezhető elismerendő emberi jognak. Továbbá egy jogintézményben vagy egy jogi mechanizmusban meglévő hibák fölfedezése önmagában még nem feltétlenül teszi indokolttá a jogintézmény, illetve mechanizmus teljes eltörlését. A felfedezett hibákat – amennyiben lehetséges – orvosolni kell, hogy az adott intézmény betölthesse szerepét a társadalomban. Amennyiben viszont nem lehetséges orvosolni, helyénvaló lehet annak eltörlését célul kitűzni.

A törvény által szigorú feltételekhez kötött, körütekintően és csak a legszükségesebb esetekben alkalmazandó kötelező (pszichiátriai) intézeti gyógykezelés kiváltására azonban egyelőre nem látok hatékony alternatív megoldást.